

ONDŘEJ BERAN:**„Střední“ Wittgenstein: Cesta k fenomenologii a zase zpátky**

Červený Kostelec: Pavel Mervart 2013, 252 s. (1. vydanie)

Českému a slovenskému čitateľovi Wittgensteinových prác sa dostáva do rúk skutočne zaujímavé dielo mapujúce stredné obdobie jeho tvorby. Predstavovaná práca, jednoducho nazvaná „*Střední*“ *Wittgenstein*, poukazuje na to, že medzi jedným vrcholom jeho tvorby, spájaným s *Logicko-filozofickým traktátom*, a druhým, prepojeným s *Filozofickými skúmaniami*, nenastal útlm myslenia, ale práve naopak, že tu bolo ešte niečo „medzi“ (nepokojná a neutíchajúca intelektuálna činnosť), niečo, čo zatiaľ českému ani slovenskému čitateľovi nebolo dostatočne odhalené. Podtitul *Cesta k fenomenologii a zase zpátky* dokresľuje smer, ktorým sa Wittgensteinovo myslenie v tomto období uberalo, a tiež naznačuje, že to bola cesta, ktorá na svojom konci síce nezotrvala pri fenomenológii, ale bola potrebná na formulovanie istých otázok, ktoré definitívne našli svoje objasnenie v neskorom období.

Autorovou prvou zastávkou na ceste k „strednému“ Wittgensteinovi je práca *Prednáška o etike*, ktorá sa snaží vypovedať dovtedy nevypovedané, totiž ozrejmiť poňatie etiky v samotnom *Traktáte*. Etika tu nie je doslova nevysloviteľná, ľudia etickým vetám porozumieť môžu a môžu sa nimi v živote riadiť, ale nie je možné zdôvodňovať hodnotové súdy ako fakty. Druhou zastávkou je stať *Niekoľko poznámok o logickej forme*, kde sa Wittgenstein intenzívnejšie (vďaka rozhovorom s F. Ramseyom) začína zaoberať problémami traktátovskej koncepcie. Načrtáva jasné požiadavky v zmysle vytvorenia adekvátneho logického symbolizmu, vďaka ktorému by bolo možné vyhnúť sa pseudoprotblémom – nepresnostiam a viacznačnosťam. Riešením tohto problému má byť analýza samotných fenoménov.

Do centra diania roku 1924 sa čitateľ dostáva prostredníctvom Wittgensteinových diskusií s Viedenským krúžkom. Tieto diskusie sa týkali celého radu tém, ktoré Waismann zaznamenal v práci s názvom *Wittgenstein a Viedenský krúžok*. O. Beran sa v tejto kapitole detailne venuje najhlavnejším z nich. Boli to napríklad otázky logickej analýzy a logickej formy. V rámci tejto témy sa rodí aj nový, systematickejší spôsob uchopenia traktátovského „problému vylúčenia farby“, keď je definitívne opustený koncept vzájomnej nezávislosti elementárnych viet. Úlohou logickej analýzy je vymedzenie domén, v rámci ktorých je potrebné všímať si vzájomnú závislosť jednotlivých viet, t. j. to, v čom sú navzájom závislé, a v čom nezávislé. Traktátovským obrazom sa stáva celý *systém viet*, ktorý je prikladaný na skutočnosť ako pravítka. V prípade farieb zastupujú rysky pravítka jednotlivé farby a tým zasa v jazyku zodpovedajú rôzne pojmy.

Centrom a takpovediac oporným pilierom celej konštrukcie práce je štvrtá kapitola *Fenomenologické období; různé logické prostory*, kde sa autor konečne dostáva k tomu,

na čo je čitateľ od začiatku zvedavý, totiž k samotnej esencii „stredného“ Wittgensteina. Beran analýzu tohto obdobia začína konštatovaním, že fenomenológia zohráva u „stredného“ Wittgensteina zásadnú úlohu. Čo však môže pozornému čitateľovi tejto pasáže chýbať, je zmienka o hlavnej myšlienkovej základni, na ktorú Wittgenstein nadviazal, čím by sa výraznejšie odlišil aj od (husserlovskej) fenomenológie v tradičnom zmysle slova. Wittgensteinovou inšpiráciou boli anglickí priekopníci realizmu G. E. Moore a B. Russell, ktorí mali výhrady nie len proti idealizmu, ale aj proti fenomenalizmu.

Vo fenomenológii je základným pojmom nepochybne pojem *fenoménu*, v prípade ktorého však Wittgensteinovi nejde o introspektívne skúmanie vnemov či prežitkov, ale primárne len o logicky dôsledné uchopenie pojmov, s ktorými v jazyku pracujeme. Čoskoro však upadá do pochybností a kladie si otázku, či je vôbec potrebné konštruovať fenomenologický jazyk, pretože si uvedomuje, že súčinnosť bežného a fenomenologického jazyka je prakticky rovnaká, odlišná je len miera ich presnosti: fenomenologický jazyk dokáže svet opísať presnejšie. Vo *Filozofických poznámkach* už fenomenologický jazyk nepovažuje za možný, a to z toho dôvodu, že nie je možná taká filozofia, ktorej cieľom by bolo vytvorenie tohto jazyka a následná práca len v jeho rámci. Práve tento krok, ako upozorňuje Beran, viedol Wittgensteina k obráteniu pozornosti na bežný jazyk a k otázke, ako pojmy bežného jazyka môžu hovoriť o svete prístupnom našej skúsenosti. O. Beran v tejto súvislosti hovorí o ceste od hľadania fenomenologického jazyka k fenomenológii.

Fenomenológia vo Wittgensteinovom podaní však nie je jednoducho zaujatá opisom sveta (túto činnosť prenecháva fyzike), ale *možnosťami* tohto opisu. Fenomén je potom spôsob zmysluplnej danosti sveta, v ktorom žijeme, a pojmy spojené so zmyslovým vnímaním sú len nástroje na rôzne opisy toho, čo môžeme o svete vedieť. Dominantná je opäť analýza *systému* viet, do ktorých je opis skutočnosti zasadený. Wittgensteinova fenomenológia nesie teda v sebe podobu gramatiky.

Už z traktátovského obdobia sú známe nutné formy každého predmetu: priestor, čas a farba. To je ďalšia z tém stredného obdobia, ktorej sa O. Beran dôkladne venuje. Priestor Wittgenstein nevidí ako prázdny hmotný priestor fyziky, ale ako pojem, či skôr pojmový komplex, ktorý zakladá logickú možnosť hovoriť o pohybe (odniekiaľ niekam), o mieste (rôznych miestach) či o veľkosti. Beran uzatvára, že priestor je okrskom gramatiky, zahŕňajúcim pojmové vzťahy ako „hore“, „dole“ atď. Nie je to však len priestor zrkavý, nie je daný len tým, čo vidíme, ale je tiež možnosťou vidieť nevidené. Je to kombinovaný zrakovo-hmatovo-sluchovo-pohybový priestor. Ústredným prvkom Wittgensteinovej fenomenológie času je poňatie prítomnosti, ktoré by sa dalo opísať ako sledovanie celého filmu (zmysluplných udalostí, situácií, osobností), nielen jedného aktuálne prítomného obrázku. Prítomnosť tak, ako ju vidíme, zahŕňa tiež našu minulosť a budúcnosť, bez nich by nemala taký význam, aký má. K minulosti a budúcnosti sa fenomenológ-gramatik prepracováva cez analýzu pojmových štruktúr spôsobov danosti týchto dimenzií času, teda cez pamäť (spomienky) a očakávanie. Pamäť je súčasťou gramatiky nášho jazyka a ako taká je ne-časová, obsahuje čas a dáva nám ho ako taký. Očakávanie je spôsob, ako „nazeráť do budúcnosti“, syntaktická forma jazykovej práce s tým, čo je

doposiaľ neprítomné. Naznačuje otázku či predpis, ktorým budúcnosť môže, ale nemusí zodpovedať.

V otázke konceptu jazyka a metódy filozofie autor práce podotýka, že „strednowittgensteinovský“ pojem jazyka je *hybridný*, pretože na jednej strane tu pretrvávajú traktátovská myšlienka, že jazyk je obrazom sveta, na druhej strane sa však objavuje obmedzujúci a zužujúci charakter tejto perspektívy. Jazyk nadobúda podobu pravidlami riadenej činnosti, ale pokus uchopiť ho ako hru je v tom štádiu ešte značne vágny a neistý.

Takéto poňatie jazyka a filozofie postupne naznačuje novú cestu a neodkladné vytýčenie jej smerovania k jazykovým hrám. Mení sa radikálne aj pohľad na jazyk – neexistuje jeden jazyk, ale mnoho jazykov, pričom v každom platia jeho vlastné pravidlá. Dôležitá je schopnosť používať jazyk ako „systém komunikácie“. Nie všetky jazykové hry existujú v každom jazyku; a nie je možné tvrdiť ani to, že jediný jazyk má jedinou funkciu – zobrazovať svet. Niektoré časti jazyka túto funkciu majú, iné nie.

Poslednou rozpracovanou témou je Wittgensteinova filozofia matematiky, kde najvýraznejšie rezonuje problém *nekonečna*. Matematické kalkuly sa skladajú len z „extenzií“ (zápisov a výpočtov) alebo „intenzií“ (zákonov, pravidiel). Wittgenstein odmieta pojem *aktuálneho nekonečna*, dôvodiac, že nekonečno je zmysluplný pojem len v zmysle nekonečna potenciálneho. V matematike nikdy nemôžeme hovoriť o nekonečnom množstve čohokoľvek. Nekonečná extenzia (zreženie symbolov, výpočet prvkov) nie je možná, pretože o pojme „nekonečno“ platí, že takúto extenziu nie je možné utvoriť. Matematické vety môžu mať len konečný obor a „nekonečné“ tvrdenia môžu mať zmysel len ako intenzie (pravidlá) vymedzujúce priestor na správne operácie s číslami. Práca filozofa v matematike spočíva potom v tom, že pracuje s rôznymi intenziami a ukazuje, ktoré sa ako intenzie (pravidlá) iba tvária, a ktoré nimi naozaj sú.

Recenzovaná práca prehľadne a zrozumiteľne zoznamuje čitateľa so „stredným“ obdobím Wittgensteinovej tvorby. Vo svojej podstate dokazuje to, že Wittgenstein je pri riešení akejkoľvek témy vždy primárne filozofom jazyka. Moja výhrada sa týka podtitulu práce: *Cesta k fenomenológii a zase späť*. Piata kapitola práce *Gramatika prekračuje fenomenológii* totiž jasne ukazuje nový smer (k jazykovým hrám), ktorým sa Wittgenstein uberá, preto je namieste položiť si otázku, kam späť sa máme vrátiť? Posun dopredu (na cestu) je naznačený aj v autorovom *Závere*.

Stredné obdobie Wittgensteinovej tvorby si zaslúži našu pozornosť a Beranova práca nepochybne otvára mnohé témy (problém farby, priestoru, času, filozofie matematiky, fenomenológie), ktoré si vyžadujú minimálne ďalšiu odbornú diskusiu.

Zuzana Molnárová

Zuzana Molnárová
Katedra filozofie a dejín filozofie UPJŠ
Moyzesova 9
040 01 Košice
Slovak Republic
e-mail: z_molnarova@yahoo.com